

УДК 631.527:634.713

ЗИМОСТІЙКІСТЬ ТА БІОХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЯГІД СОРТІВ ОЖИНИ (RUBUS) СЕЛЕКЦІЇ НУБІП УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Б. Мазур, к. с.-г. н, П. Шеренговий, к. б. н.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Постановка проблеми. Становлення внутрішнього ринку плодів та ягід і його ефективної кон'юнктури має вагомим значення не лише для розвитку садівництва, а й загалом агропромислового комплексу України. Плоди та ягоди є важливою складовою у здоровому раціоні харчування, адже вони можуть повноцінно забезпечити організм людини необхідними макро- та мікроелементами, амінокислотами. Однак скорочення протягом останніх років платоспроможності населення та підвищення рівня інфляції призвели до суттєвого зниження споживання плодів.

Ожина характеризується високою адаптованістю, цінним хімічним складом ягід, часто кращим, ніж у культивованих ягідних рослин, є протектором радіонуклідів, майже не пошкоджуються шкідниками і хворобами, що дає змогу обмежити застосування пестицидів й отримувати екологічно чисту продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною проблемою вирощування ожини в Центральній Європі є підмерзання генеративних бруньок та пагонів. Створені безшипні сорти є недостатньо морозостійкими [3; 4].

В Україні ожину вирощують в малій кількості. Основною причиною є її низька морозостійкість. При цьому Україна розміщена у тому самому діапазоні географічних широт, що й країни, в яких культуру вирощують успішно [2; 8].

На дослідній ділянці кафедри садівництва ім. професора В.Л. Симиренка НУБіП України в маточних насадженнях культивуються декілька сортів зарубіжної селекції, а також створених гібридних форм власної селекції. У морозні зими спостерігається значне підмерзання стебел більшості сортів. Тому важливим є дослідження їх адаптованої здатності до умов вирощування в агрокліматичних умовах Лісостепу.

Постановка завдання. Вивчити адаптовану здатність інтродукованих та новостворених сортів і гібридів ожини селекції кафедри садівництва ім. професора В.Л. Симиренка НУБіП України до умов вирощування в агрокліматичних умовах північної частини Лісостепу.

Селекційну роботу в Національному університеті біоресурсів і природокористування України проводили з використанням маточних насаджень ожини, висаджених у попередні роки, зі сортами нашої селекції та інтродукованими з

інших наукових закладів. Маточні квітки запилювали відповідно до їх біологічного досягання. Гібридне насіння стратифікували у підвалі, половину його висівали одразу на дослідну ділянку. Відстань між рядками – 60 см.

Об'єктом дослідження були сорти Торнфрі, Агавам, Ерлі Вільсон, Оріон Торнлес, Техас, гібриди ГО-3-5, ГО-3-6, ГО-1-13, ГО-1-20, ГО-2-22 та малиново-ожинова гібридна форма Тайбері. Об'єктом біохімічного аналізу ягід були Тайбері, ГО-2-22, Торнфрі, Садове чудо.

Досліди проводили з використанням [1; 5].

Морозостійкість ожини вивчали методом прямого проморожування, ступінь підмерзання тканин приростів і стебел оцінювали за методикою М.О.Соловйової [7]. Кількісну оцінку морозостійкості проводили в різні періоди зими методом диференційного термічного аналізу [8].

Оцінка ягід на вміст вітамінів, цукрів, кислот і сухих речовин – за загальноприйнятими методиками: вітамін С – за Муррі, цукри – за Бертраном, сухі речовини – за допомогою рефрактометра.

Виклад основного матеріалу. Одним із механізмів протидії рослин негативним температурам є їх здатність віддавати воду із клітин у міжклітинні простори. Цей процес супроводжується виділенням тепла [5]. Тривала дія низьких негативних температур спричинює висушування (зневоднення) тканин стебел рослин, що також призводить до їх загибелі [6]. Різка, хоча й нетривала дія низької температури може спричинити замерзання вільної води, що супроводжується її розширенням, а це у свою чергу може призвести до розриву клітинних оболонок і тканин стебел рослини.

Для вивчення морозостійкості рослин поряд із методом диференційно-термічного аналізу [12] застосовували і прямий лабораторний метод проморожування. Останній дає змогу оцінити морозостійкість за об'єктивними ознаками пошкодження рослин та дії на них низькими температурами з використанням холодильної камери [11]. Ступені стійкості ожини (міжвузля і бруньок) вивчали у сортів: Торнфрі, Оріон Торнлес, Агавам, Ерлі Вільсон, Техас, Тайбері; гібридів: ГО-3-5, ГО-3-6, ГО -1-13, ГО -1-20, ГО-2-22.

На початку дослідження було визначено морфологічну структуру кущів кожного сорту і гібрида. У результаті встановлено, що кущі за архітектонікою розділяють на “росянки”, стебла яких стеляться по землі, і “куманіки” – з прямостоячими стеблами. За цим показником сорти розділили за формою куща: “куманіка” – Агавам, Техас; “напівкуманіка ” – Торнфрі, ГО-1-13, ГО-1-20, ГО-2-22; “росянки” – Оріон Торнлес, Ерлі Вільсон, ГО-3-5, ГО-3-5, Тайбері.

Проморожування міжвузля стебел і бруньок за $t -17^{\circ}\text{C}$ і -20°C дали змогу встановити стійкіші до низьких температур сорти і гібриди.

За t -17°C менше підмерзали міжвузля і бруньки у сорту Агавам – відповідно 0,2 і 1,0 бала, Техас – 0,2 і 1,5 бала, Торнфрі – 0,5 і 2,0 бала, ГО-1-13 – 0,5 і 2,5, ГО-1-20 – 0,5 і 2,5, ГО-2-22 – 0,5 і 1,5. Більше підмерзли сорти Тайбері – міжвузлілля 1,0 і бруньки 4,2 бала, ГО-3-5 – відповідно 1,0 і 4,0, ГО-3-6 – 1,5 і 4,0 бала.

За t -20°C менше підмерзли, %: Агавам – міжвузля 8 і бруньки 18; Техас – відповідно 10 і 20; Торнфрі – 20 і 25; ГО-1-13 – 16 і 28; ГО-1-20 – 16 і 28; ГО-2-22 – 16 і 20; сильно підмерзали – ГО-3-5 – 29 і 35; ГО-3-6 – 30 і 36; Оріон Торнлес – 20 і 22; Тайбері – 32 і 38%.

У результаті лабораторного проморожування у 2011 р. встановлено, що стійкішими до низьких температур (-17° і -20°C) виявилися сорти Агавам і Техас (табл. 1). Вони заслуговують на увагу як маточні для створення нових сортів.

Зауважимо, що в дослідях спостерігається залежність ступеня стійкості рослин ожини до низьких температур від форм куща. Зокрема всі сорти з кущами типу “росянка” більше підмерзали, тому що вони перебували в активному стані і в зимовий період, а отже, вода в їх клітинах і міжклітинних просторах була у вільному стані. За різкого зниження температури вона замерзає, розширюючись при цьому, що і є руйнівною дією на клітини і тканини.

Згадану залежність у сортів і гібридів з кущами типу «куманіка» спостерігали рідше (підмерзали міжвузля і бруньки у сортів Агавам і Техас), кущі напівкуманіків мали трохи більше підмерзання (Торнфрі, ГО-1-13, ГО-1-20, ГО-2-20).

Таблиця 1

Морозостійкість рослин ожини
під час зимівлі і додаткового проморожування у 2011 р.

Сорт, гібрид	Форма куща	Проморожування в лабораторії, бал /%			
		за t -17°C		за t -20°C	
		міжвузля	бруньки	міжвузля	бруньки
Торнфрі	нк*	0,5	2,0	20	25
Оріон Торнлес	р**	0,3	4,2	20	22
Агавам	к***	0,2	1,0	8	18
Ерлі Вільсон	р	0,2	2,0	30	35
Техас	к	0,2	1,5	10	20

ГО-3-5	р	1,0	4,0	29	35
ГО-3-6	р	1,5	4,0	30	36
ГО-1-13	нк	0,5	2,5	16	28
ГО-1-20	ка	0,5	2,5	16	28
ГО-2-22	нк	0,5	1,5	16	20
Тайбері	р	1,0	4,2	32	38

* напівкуманіка (нк); **росянка (р); ***куманіка (к).

Результати біохімічного аналізу показано в табл. 2. Сухих речовин було більше у сортів Садове чудо і Торнфрі (11,5 – 11,4% на сиру масу), гібридів ГО-2-22 (10,4%) і Тайбері (9,3%), цукрів – у ГО-2-22 (4,8 % на сиру масу), Садове чудо (4,5%), Тайбері (4,1%), Торнфрі (4%). Органічні кислоти складають у ГО-2-22 2,2%, Тайбері – 1,5, Торфрі – 1,3, Садове чудо – 1,1% на сиру масу. Вітаміну С у сорту Тайбері було 20,5 мг/100 г, гібрида ГО-2-22 – 10,6 мг/100 г, сорту Садове чудо – 9,2 мг/100 г. Розчинного пектину у сорту Тайбері було 0,13% на сиру масу, у Торнфрі – 0,09%, ГО-0-22 – 0,08%, Садове чудо – 0,10% на сиру масу. Протопектин у гібрида ГО-2-22 – 0,37%, Торнфрі – 0,34%, Садове чудо – 0,33%, Тайбері – 0,19% на сиру масу.

Загальна кількість пектинових речовин (на сиру масу), %: у ГО-2–22, Торнфрі, Садове чудо, Тайбері – відповідно 0,45, 0,43, 0,43 і 0,32. Фенольні сполуки, мг/сирої маси: ГО-2-22 – 757,4; Садове чудо – 510; Торнфрі – 490,9; Тайбері – 467,7.

Таблиця 2

Біохімічний аналіз ягід ожини (за даними лабораторії ІС НААНУ)

Сорт, гібрид	Середня маса ягоди, г	Сухі розчини речовини, % на сиру масу	Цукри (загальна кількість),	Сума титрованих органічних кислот, % на сиру масу	Вітамін С, мг/100 г	Пектинові речовини, % на сиру масу			Фенольні сполуки, мг/100 г сирої речовини
						розчинний пектин	протопектин	загальна кількість	
ГО-3-5	р	1,0	4,0	29	35				
ГО-3-6	р	1,5	4,0	30	36				
ГО-1-13	нк	0,5	2,5	16	28				
ГО-1-20	ка	0,5	2,5	16	28				
ГО-2-22	нк	0,5	1,5	16	20				
Тайбері	р	1,0	4,2	32	38				

Тайбері	5,4	9,3	4,1	1,5	20,5	0,13	0,19	0,32	467,7
ГО-2-22	3,6	10,4	4,8	2,2	10,6	0,08	0,37	0,45	757,4
Торнфрі	4,2	11,4	4,0	1,3	8,9	0,09	0,34	0,43	490,9
Садове чудо	4,0	11,5	4,5	1,1	9,2	0,10	0,33	0,43	510,0

Висновки. Стійкішими до низьких температур (-17 і -20°C) виявилися сорти Агавам і Техас. Вони заслуговують на увагу як маточні для створення нових сортів.

Високі смакові якості відмічено в сортів Тайбері (9 балів), Торнфрі (8,5), гібридів ГО-3-5 і ГО-3-6 (8 балів).

Крупноплідними ягодами характеризується малиново-ожинова гібридна форма Тайбері – 5,4 г.

Бібліографічний список

1. Андрієнко М.В. Методика вивчення сортів і форм ожини / М.В. Андрієнко. – К. : УААН, 1992.
2. Волков В. Эти удивительные ароматные ягоды / Волков В., Волкова Н. // Сад, виноград, вино України. – 2005. – № 11–12. – С. 40–41.
3. Дрозд О.О. Сорти ожини / Дрозд О.О. // Новини садівництва. – 2006. – №4. – С. 34–35.
4. Сало І.А. Розвиток ринку плодів та ягід в Україні / Сало І.А. – К. : Видавничий центр НУБіП, 2009. – 52 с.
5. Седов Е.Н. Программа и методика сортоизучения плодовых, ягодных и орехоплодных культур / Седов Е.Н., Огольцева Т.П. – Орёл : РАСХН, 1999.
6. Сердюк О.В. Адаптивність нових сортів і гібридів ожини до умов вирощування в зоні північного Лісостепу України // Науковий вісник НАУ. – 2007. – Вип. 116. – С. 254–260.
7. Соловьева М.А. Методы определения зимостойкости плодовых культур / М.А. Соловьева. – Л. : Гидрометеиздат, 1082. – 35 с.
8. Пасичный А. П. Анализ процесса льдообразования в тканях разных по морозоустойчивости древесных растений / А.П. Пасичный, И.Д. Пономарёва, Г.В. Цепков // Физиология и биохимия культурных растений. – 1980. – Т. 12, №5. – С. 548–553.
9. Шеренговий П.З. Перспективи вирощування ожини в Лісостеповій зоні України / Шеренговий П.З., Нетребський В.П. // Сад, виноград і вино України. – 2005. – №11. – С. 38–39.
10. Шеренговий П.З. Нові сорти кущових ягідників / Шеренговий П.З. // Сад, виноград і вино України. – 1998. – № 1. – С. 5–6.

11. Warmund R.M. Susceptibility of blackberry tissues to freezing injury after exposure to 16°C / Warmund R.M., Ellersieck R.M., Slater V.Y. // Journal of the American Society for Horticulture Scunc. – 1989. – Vol. 114, № 0,5. – P. 795–800.
12. Kaku S. Low temperature exotherms in xylems of evergreen and deciduous broad-leaves trees in Japan with reference to freezing resistance and distribution range / Kaku S., Iwaya M. // Plant cold hardiness and freezing stress. Mechanisms and crop implications. – New York, 1978. – Vol. 1. Academic. – P. 227–239.

Мазур Б., Шеренговий П. Зимостійкість та біохімічні властивості ягід сортів ожини селекції НУБіП в умовах північної частини Лісостепу України

Вивчено сорти ожини, інтродуковані і колекції Національного університету біоресурсів і природокористування (НУБіП) України. Встановлено їх продуктивність, якість ягід, біологічні та морфологічні особливості рослин. Підібрано батьківські пари для створення нових сортів.

Ключові слова: ожина, адаптовані сорти, батьківські пари.

Mazur B., Sherengovyi P. Winter resistance and blackberry berries varieties (RUBUS) biochemical properties of the Ukrainian NURN selection adapted to the conditions of the Ukrainian forest-steppe northern part.

Introduced blackberry varieties and the collections of the Ukrainian National University of biological resources and nature-use have been researched. The productivity of berries, their quality, biological and morphological peculiarities of plants have been determined. The parental couples for creating new varieties have been selected.

Key words: blackberry, adapted varieties, parental couples.

Мазур Б., Шеренговой П. Зимостойкость и биохимические свойства ягод сортов ежевики селекции НУБиП в условиях северной части Лесостепи Украины

Проведены исследования по отбору продуктивных высококачественных, устойчивых к низким температурам сортов ежевики. На основании полученных данных подобраны родительские пары для их создания.

Ключевые слова: ежевика, адаптированные сорта, родительские пары.